

İsmet sıfatının Kur'ân yorumlarına etkisi (yûsuf kıssası bağlamında)

Mustafa Şen¹

Özet

Bu çalışma peygamberlerin sıfatlarından olan ismet prensibinin Kur'ân yorumlarını nasıl etkilediğini Hz. Yûsuf'un kıssası örneğinde incelemeyi amaçlamaktadır. Bu çalışma doküman analiz yöntemi ile sistematik derleme ve literatür taraması yapılarak hazırlanmıştır. Konuyla ilgili araştırma için öncelikle ilk kaynaklara sonra da günümüze kadar yazılmış olan basılı ve elektronik eserlere müracaat edilmiştir. Siyasi zeminde ortaya çıkan ve daha sonra itikadî konular arasında gelişen ismet/ismet-i enbiya düşüncesi zorunlu olarak peygamberlerde varlığı kabul edilen bir sıfat olmuştur. Kur'ân'da peygamberlerin ihlaslı, seçkin ve doğru sözlü gibi üstün niteliklerine temas edilmekle birlikte onların yapmış olduğu bazı hata ve kusurlardan da bahsedilmektedir. Peygamberlerin beşerî yönüne işaret eden bu tür âyetler kimi müfessirler tarafından ismet kavramı çerçevesinde değerlendirilmiş ve te'vil edilmiştir. Müfessirlerin yorumlarında tabii olarak mensubu oldukları fikhî ve itikadî mezheplerin etkisini görmek mümkündür. Peygamberlerde bulunması konusunda icma olan ismet sıfatı da bu etkiyi oluşturan unsurlardan birisidir. Hz. Yûsuf kıssası, içerisinde ismet-i enbiyaya konu olacak âyetler bulundurması hasebiyle araştırmamıza konu edilmiştir. Bu çalışmada öncelikle İslâm düşüncesindeki ismet tasavvurunun mahiyetiyle ilgili kelâm mezheplerinin düşünceleri de dikkate alınarak giriş sadedinde kısa bir değerlendirme yapılmış, ardından da kıssadaki ilgili âyetlere ismet prensibi çerçevesinde getirilen yorumlar ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler tefsir, kur'ân, peygamberlik, ismet, masumiyet

Tür Araştırma Makalesi

Received: 08.01.2025

Accepted: 28.02.2025

Published: 01.08.2025

¹ Doç. Dr., Amasya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türkiye, mustafa.sen@amasya.edu.tr 0000-0003-4763-0328

The Effect of the adjective of ismet on Quran comments (in the context of the story of yusuf)

Abstract

This study examines how the principle of ismah, one of the attributes of the prophets, affects the interpretations of the Quran. It aims to examine the story of Yusuf as an example. This study was prepared by systematic compilation and literature review using the document analysis method. For research on the subject, firstly the first sources and then the printed and electronic works written until today were consulted. In the Quran, although the superior qualities of the prophets such as being sincere, distinguished, truthful and always turning to Allah are touched upon, some of the mistakes and flaws they made are also mentioned. Such verses, which point to the human aspect of the prophets, have been evaluated and interpreted by some commentators within the framework of the concept of ismah. The attribute of ismah, which is agreed upon by prophets, is one of the factors that create this effect. In the words of the Qur'an, Hz. Muhammad is described as "the most beautiful of stories" and is told entirely in a single surah. The story of Yusuf was chosen by us as the subject because it contains verses that will be the subject of Ismet-i Anbiya. In this study, first, a brief evaluation was made as an introduction, taking into account the thoughts of the Kalam sects about the nature of the concept of Ismet in Islamic thought, and then the comments made on the relevant verses in the story within the framework of the principle of Ismet were discussed.

Keywords tafsir, quran, prophet, ismat, infallible.

Paper type Research paper

Beyannameler

Etik Kurul Onayı ve Katılımcı Onamı: Bu çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yayın İzni: Bu çalışma yayın izni gerektirmemektedir.

Veri ve Materyallerin Mevcudiyeti: Bu çalışmada paylaşıma açık veri veya materyal bulunmamaktadır.

Çıkar Çatışması: Yazar, herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Finansman Beyanı: Bu çalışma herhangi bir fon sağlayıcı kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

Yazar Katkı Beyanı: Bu çalışma tek yazar tarafından yürütülmüştür.

Teşekkür: Teşekkür edilecek herhangi bir kişi veya kurum bulunmamaktadır.

Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur. Makalede yer alan görüş ve bulgular yalnızca yazara aittir.

Bu makale benzerlik tespit yazılımlarıyla taranmıştır.

1. Giriş

Müfessirlerin yorumlarında tabii olarak mensubu oldukları fikhî ve itikadî mezheplerin etkisini görmek mümkündür. Peygamberlerde bulunması konusunda icma olan ismet sıfatı da bu etkiyi oluşturan unsurlardan birisidir. Kur'ân'ın ifadesiyle “ahsenü'l-kasas/kıssaların en güzeli” olarak nitelenen ve tamamı tek bir sûrede anlatılan Hz. Yûsuf kıssası, içerisinde ismet-i enbiyaya konu olacak âyetler bulundurması hasebiyle de tarafımızdan konu olarak seçilmiştir.

Sûre zengin muhteviyatından ötürü sosyolojik (Teke, 2018: 27-53), psikolojik (Vural, 2001: 127-152; Sürücü, 2016: 966-980), tasavvufi (Hanay, 2016: 211-240) ve edebi (Bân, 2012: 335-354) açılardan ele alınmakla birlikte konumuz müvacehesinde bir çalışmaya tâbi tutulmamıştır. Bu çalışmada öncelikle kıssa ile ilgili kısaca bilgi verilecek, ardından İslâm düşüncesinde ismet tasavvuruna değinilecek ve daha sonra da ilgili âyetlere ilişkin müfessirlerin yorumu konumuz çerçevesinde analiz edilecektir.

Bu çalışma doküman analiz yöntemi ile sistematik derleme ve literatür taraması yapılarak hazırlanmıştır. Konuyla ilgili araştırma için ilk kaynaklardan günümüze kadar yazılan basılı ve elektronik eserler kronolojik olarak taranarak notlar alınmıştır. Sistematik hâle getirilen bu notlar objektif bir şekilde değerlendirmeye tâbi tutulmuş ve yeni bulgulara ulaşılmıştır.

Çalışmadaki alıntılar ve atıflarda bilimsellik ve etik kurallar gözetilmiştir. Ayrıca bu çalışma etik kurul onayı gerektiren bir çalışma da değildir. Çalışmada kullanılan âyet mealleri Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin'nin hazırladığı Kur'ân-ı Kerîm Meâlî adlı eserden alınmıştır (Altuntaş & Şahin, 2009).

2. İslam Düşüncesinde İsmet Kavramı

Sözlükte “kötülüklerden korumak, menetmek, engel olmak” anlamında (Ferâhîdî, 1988, 1/31; Cevherî, 1987, 5/1986; Râzî, 1988: 437; İbn Manzûr, 1414, 12/403; Fîrûzâbâdî, 2005, 1138) a-s-m kökünden türeyen bir isim olan عصمة/ismet Kur'ân'da değişik formlarıyla on üç yerde geçmektedir. Kelime bunların tamamında “tutmak, menetmek” gibi temelde aynı anlam çerçevesi içinde yer alır. Yalnız Âl-i İmrân sûresindeki “Allah'ın ipine sımsıkı sarılınız.” (3/Âl-i İmrân/103) âyetinde kullanılan ismet kelimesi hem tutmayı hem de korunmayı ifade eder. Nitekim Araplar deve yükünü bağladıkları ipe عصام/isâm demektelerler (Râgıb, 1998, s. 570). İsmet kelimesi “... kanlarını ve mallarını benden korumuş olurlar.” (Buhârî, 1422: “Salâh”, 28) hadisinde de aynı kökten gelmekte ve yine korumak anlamındadır.

Kavram olarak ise ismet, “Allah'ın kulunu/peygamberini kötülüklerden koruması (İbn Manzûr, 1414, 12/403), helake sürükleyecek durumlardan muhafaza etmesi (Cevherî, 1987, 5/1986), temiz bir yaratılış ve bedensel üstünlük lütfederek, kararlılık, zafer, iç huzuru ve hayra muvaffak kılarak olumsuzluktan uzak tutması” (Râgıb, 1998: 570) şeklinde tanımlanmıştır. Bu kapsamlı tanımların ışığında, ismet-i enbiyâ kavramı, “Allah'ın peygamberleri günah işlemekten alıkoyması” olarak da özetlenebilir. İlgili çalışmalar ve tartışmalar daha çok bu tanım çerçevesinde yoğunlaşmıştır.

Bütün itikadî mezheplerce benimsenmekle birlikte kapsamı ve keyfiyeti tartışmalı konulardan biri olan العصمة/ismet sıfatı klasik kelâm literatüründe nübüvvet bahisleri içerisinde ele alınmıştır. Ayrıca ismet kavramıyla ilgili müstakil eserler de telif edilmiştir. Bunlar arasında Nûreddin es-Sâbûnî'nin (ö. 580/1184) el-Müntekâ min 'ismet-i enbiyâ'sı ve Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1210) 'İsmetu'l-enbiyâ' adlı eseri en meşhur olanlarıdır. Bu klasik eserlerin yanı sıra günümüzde konunun çeşitli yönleriyle alakalı çok sayıda makale ve eser kaleme alınmıştır.

Peygamberler, Allah ile kulları arasında aracı olmaları sebebiyle özel olarak seçilmiş ve üstün ahlaka sahip kişilerdir. Bununla birlikte, Kur'ân peygamberlerin günah işlememe ya da işleyememe gibi vasıflarıyla ilgili açık bir veri içermemektedir. Aksine kimi peygamberlerin

emri uygulamama, yanlış hüküm verme, unutmama, istemeyerek bir kötülüğe sebep olma ve fitrî/beşerî duygularla hareket etme gibi hatalarını gündeme getirmektedir. Durum böyle olunca İslâm âlimleri temel görevi tebliğ ve tebyin olan peygamberlerin ismet sıfatını iki şekilde mütalaa etmişlerdir:

Birincisi dini tebliğde ismet: Peygamberlerin aldıkları vahyi olduğu gibi ümmetlerine nakletmeleri hususunda bütün İslâm âlimleri müttefiktir. Nitekim “Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, O’nun verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun. Allah, seni insanlardan korur.” (5/el-Mâide/67) ve “Eğer o Peygamber, bizim adımıza birtakım sözler uydursaydı, elbette onu kısıvrak yakalar, sonra da onun can damarını koparırdık! İçinizde hiç kimse de buna mâni olamazdı.” (69/el-Hâkka/44-47) âyetlerinde görüldüğü gibi peygamberlerin aldıkları vahye hiçbir müdahaleleri söz konusu değildir. Nitekim vahyi bellemeleri ve unutmamaları da Allah’ın uhdesindedir (75/el-Kiyâme/16-19).

İkincisi ise beşerî yön itibarıyla ismet: Peygamberlerin insan olmaları hasebiyle hata yapmayacakları ve hatalarının ne şekilde değerlendirileceği tartışmalıdır. Diğer bir ifadeyle, masumiyetlerinin keyfiyeti ihtilaflıdır. Ayrıca kendilerinden sâdır olan yanlışların hata kabul edilip edilmeyeceği, hata olarak değerlendirilecek ise bunun büyük mü küçük mü olduğu, peygamberlikten önce mi yoksa sonra mı gerçekleştiği gibi hususlarda mezhepler arasında, hatta mezheplerin kendi içlerinde dahi farklı görüşler mevcuttur (Sâbûnî, 1979: 121-122; Bağdadî, 1977: 210). Bu nedenle, öncelikle Hâriciyye, Mâtürîdiyye, Eş’ariyye, Mu’tazile ve Şîa ekollerinin ismet hakkındaki görüşlerine konumuzun zeminini oluşturmaya yetecek miktarda temas edilecektir (Türcan, 2003: 91-123; Bayram, 2008).

Hâricîler’in, her günahı küfür sayan Fudayliyye koluna göre, peygamberlerin günah işlemeleri dolayısıyla küfre girmeleri caizdir ve peygamberler takiyye yaparak küfrü gerektiren sözler de söyleyebilirler (Râzî, 1986: 26). Bu aşırı yoruma mukabil Hâricîler’in diğer grupları peygamberlerin nübüvvetten önce de masum olduklarını söylemektedirler (Sâbûnî, 1979: 121).

Mâtürîdîler’e göre ismet, peygamberlerin söz ve fiillerinde kendilerini lekeleyecek ve kadrü kıymetini düşürecek hatalardan korunması manasınadır. Peygamberler kasıt olmaksızın hata işlerlerse hemen akabinde ilâhî uyarı gelir. Mâtürîdî’nin (ö. 333/944) “ismet, külfeti izâle etmez.” sözü, peygamberlerin itaate zorlanmamaları ve günah işlemekten aciz bırakılmadıkları anlamına gelmektedir. İsmet, Allah’ın bir lütfu olarak seçme gücü olmakla birlikte peygamberi iyi işler yapmaya yönlendirir, onları kötülüklerden alıkoyar (Sâbûnî, 1979: 121-122). Mâtürîdîlere göre dini tebliğde peygamberlerin kasten hata işlemeleri mümkün olmamakla birlikte çoğunluğa göre sehven de işleyemezler. Diğer günahlar konusunda ise peygamberlik öncesi ve sonrası küfre düşmeleri ve kasten büyük günah işlemeleri de caiz değildir. Peygamberler sehven büyük günah işleyebilirler, küçük günah işlemeleri de zaten imkân dâhilindedir (Teftâzânî, 2014: 131; Gün, 2021: 79-98).

Eş’arîler’e göre ismet, Allah’ın peygamberlere itaat gücü vermesi, masiyet gücü vermemesidir ki bu takdirde ismet peygamberlerin günah işlemelerine engel olan sıfat olmaktadır. Eş’arîler’e göre peygamberler nübüvvet öncesi günah işleyebilirlerken, nübüvvet sonrası büyük ve küçük günah işlemekten masumdurlar. Ayrıca onlara göre sehiv ve hata ile yapılan yanlışlar da günah kapsamı dışındadır (Bağdadî, 1997: 210; Şahin, 2006: 56). Bundan dolayı da Eş’arîler, Kur’ân’da peygamberlerle ilgili anlatılanları te’vil yoluna gitmişlerdir.

Mu’tazile, ismeti Mâtürîdîler gibi peygamberleri günahattan koruyan Allah’ın bir lütfu olarak görürler. Bu lütfu sayesinde kişi büyük günah işlemekten kurtulur. Mu’tazile’ye göre büyük günahlar hem çok çirkindirler hem de davetin kabulüne manidirler. Bu nedenle, peygamberlerin hem nübüvvetten önce hem de nübüvvetten sonra bu tür fiilleri işlemelerini caiz görmezler. (Türcan, 2021: 303-321). Günah işleme kabiliyetleri mevcut olan peygamberlerin küçük günah işlemeleri mümkündür. Bu onların doğruluğuna/sıdkına zarar

vermediği gibi davetlerinin kabulüne de mani değildir (Kâdî Abdulcebbar, 1996: 283-284). Mu'tezile'ye göre ismetin dayanakları mu'cize, salah-aslah, adalet ve peygamberlerin hüccet olmasıdır (Ünverdi, 2015: 79-107; Çınar, 2022: 137-167).

Şîî İmâmiyye fırkasına göre, peygamberler her türlü lekeden arındırılmış ve her türlü gûnahtan korunmuşlardır; küçük ya da büyük hiçbir sûrette gûnah işlemezler. Onların masumiyetini inkâr eden bir kimse onları tanımamış ve dinden çıkmış olur (Kummî, 1993: 96). Şîa'ya göre, peygamberler gûnah işleme kudretine sahip olmakla birlikte, kasıtlı ya da kasıtsız her türlü gûnahtan korunmuşlardır. Onlara göre hata eden bir peygamberin getirdiği mesaja güven olmaz, akıl da ona uymaktan imtina eder (Bağdâdî, 1413: 37; Şeyh Müfid, 1413: 128).

İsmet sıfatı konusunda Mâtürîdîyye, Mu'tezile ve Şîa'nın görüşleri benzerlik arz etmektedir. Eş'arîler ise ismeti "Allah'ın masiyet gücü vermemesi" şeklinde tanımlarken peygamberlere meleklik sıfatı vermiş olmaktadır (Bulut, 2001: 35; Öztürk, 2012: 41). Böyle olunca da Allah'ın emir ve yasaklarının bir anlamı kalmamaktadır (Sinanoğlu, 2000: 168). Bütün mezhepler vahyin tebliği ve yüz kızcırtıcı hatalar hususunda peygamberlerin asla hata yapmayacaklarını söylemektedirler. Bunun dışında peygamberlerin beşerî vasıfları çerçevesinde gûnah işlemeleri konusunda mezhepler tarafından farklı görüşler ileri sürülmüştür.

3. Kur'ân'da Hz. Yûsuf

Diğer kıssalara nazaran daha uzun ve teferruatlı sayılabilecek olan Hz. Yûsuf'un kıssası makale boyutunu aşmayacak şekilde konuya zemin hazırlama sadedinde çok kısa bir şekilde özetlenecektir. Mushaf'taki sıralamada on ikinci, nüzûl sırasına göre elli üçüncü sûre olan Yûsuf sûresi, Hûd sûresinden sonra, Hicr sûresinden önce nazil olmuştur. Yûsuf sûresinin ilk üç âyetinin Medine'de nazil olduğu söylenmekle birlikte çoğunluğun görüşü sûrenin tamamının Mekke'de indiği yönündedir. Sûrenin iniş zamanı, Müşriklerin baskılarının son derece arttığı ve Hz. Peygamber'in, amcası Ebû Tâlib'in vefatından sonra öldürülmesi kararının alındığı Mekke döneminin son anlarına denk düşmektedir. Hz. Peygamber'in amcasıyla birlikte Hz. Hatice'yi de kaybettiği bu yıl "hüzün yılı" olarak nitelenmiştir. Sıkıntı ve hüznün hâkim olduğu bu zaman diliminde inen Yûsuf sûresi ile Hz. Peygamber ve ashâbı teselli edilmekte ve akıbetin onlar için daha hayırlı olacağı mesajı verilmektedir (Taberî, 2000: 551-554).

Hz. Yûsuf'un gördüğü bir rüya ile başlayan sûre yine bu rüyanın yorumuyla biter. Hz. Yûsuf rüyasında on bir yıldız, güneş ve ayın kendisine secde ettiğini görür ve bunu babasına anlatır. Babası Hz. Ya'kûb, diğer oğullarının kıskanıp bir kötülük yapmalarından korktuğu için Hz. Yûsuf'tan rüyasını kardeşlerine anlatmamasını ister. Kardeşler, babalarının çocuk yaştaki Hz. Yûsuf ve küçük kardeşini kendilerinden daha çok sevmesini kıskanırlar ve koyunları otlatma bahanesiyle Hz. Yûsuf'u götürüp pek bilinmeyen bir kuyuya atarlar. Oradan geçmekte olan bir kervan tarafından kuyudan çıkarılarak Mısır'da köle olarak bir devlet yöneticisine/azize satılan Hz. Yûsuf, gençlik çağına geldiğinde içinde yaşadığı evin hanımının cinsel tacizine maruz kalır. Onun isteklerini yerine getirmediği için de kadın Hz. Yûsuf'u iftira ile zindana attırır. Hz. Yûsuf gençlik çağına geldiğinde, Allah'ın vermiş olduğu rüya tâbiri ilmi sayesinde kendisiyle birlikte zindana giren iki kişinin gördüğü rüyaları yorumlar. Hz. Yûsuf, kralın hizmetçisi olan ve hapisten çıkarılacağını söylediği kişiden, krala kendisinden bahsetmesini ister. Ne var ki saki bunu unuttur.

Bir gün, kral bir rüya görür ve devlet adamlarından bu rüyayı yorumlamalarını ister. Onlar "karma karışık" dedikleri bu rüyayı yorumlayamazlar. Saki, Hz. Yûsuf'u hatırlar ve hapisaneyeye gelerek rüyayı ona yorumlatır. Daha sonra Hz. Yûsuf, kralın hapisten çıkartılması emrini, suçsuzluğunun ispatlanması şartıyla kabul eder. Tahkikat sonucu suçsuz olduğu, kadınların itiraf ve şahitliğiyle ispatlanan Hz. Yûsuf'u kral maliyenin başına getirir. Böylece Mısır'da yüksek idarî bir konuma gelen Hz. Yûsuf, kıtlık yıllarında erzak almak için Mısır'a gelen kardeşleriyle karşılaşır ve onlara kendisini tanıtmadan bir sonraki sefere küçük kardeşlerini getirmeleri şartıyla erzak alabileceklerini söyler. Kardeşler, babalarını ikna ederek Yûsuf'un

küçük kardeşini de Mısır'a götürürler. Yûsuf, kardeşine de haber vererek kralın su tasını onun yüklerinin arasına koydurur. O, kardeşini alıkoymak suretiyle hem kardeşlerine bir ders verir hem de Hz. Ya'kûb da dâhil olmak üzere hepsinin Mısır'a gelmelerini sağlar. Kıssa, Hz. Yûsuf'un gördüğü ilk rüyanın tâbiri ve ardından yaptığı dua ile son bulur. Özet bir şekilde aktardığımız kıssa, diğer kıssalar gibi tevhid ve hidâyet eksenli mesajlarla yüklü bir şekilde yer, zaman ve şahıs isimleri belirtilmeksizin anlatılmaktadır. Kur'ân'da sadece Hz. Ya'kûb ve Hz. Yûsuf'un ismi zikredilirken Kitab-ı Mukaddes'in Tekvin Kitabında yer alan kıssada Hz. Ya'kûb'un dört hanımının, oğullarının, azizin ve hanımının isimleri detaylı bir şekilde zikredilmektedir (Kitab-ı Mukaddes, 2003: Yaratılış, 35, 23-27). Kitab-ı Mukaddes'te, Kur'ân'ın üslubuna uymayan ve nübüvvetle bağdaştırılması güç ayrıntılar içeren anlatımlar da bulunmaktadır. Kıssanın Kur'ân ve Kitab-ı Mukaddes'teki anlatımlarını karşılaştırmalı olarak inceleyen çalışmalar yapılmıştır (Deccânî, 1994; Polater, 2007; Kurt, 2019).

4. Kıssa ile İlgili İsmet Prensibi Çerçevesinde Yapılan Yorumları

Müfessirlerin zihin dünyalarının oluşumunda ve olaylara bakışlarında sosyo-kültürel çevrelerinin ve inançlarının etkili olduğu bir gerçektir. Bu açıdan itikadî bir mesele hâline gelen ismet-i enbiya düşüncesinin söz konusu kıssada geçen bir kısım kavram ve olayların yorumunda müfessirleri etkilediği görülmektedir.

4.1 Kardeşlerin Peygamber Olup Olmadıkları

Hz. Yûsuf'un kardeşlerinin peygamber olup olmadıkları, ismet sıfatı çerçevesinde tefsirlere konu olmuştur. Hz. Yûsuf'un rüyasında kardeşlerinin yıldızla benzetilmesi bazı müfessirler tarafından onların da peygamber oldukları şeklinde yorumlanmıştır. Müfessirleri bu yoruma götüren saik yıldızların en parlak cisim olmaları ve bir peygamber gibi etrafına daima ışık saçmalarıdır (Taberî, 2000, 15/557; Zeccâc, 1988, 3/92; Semerkandî, t.y., 2/180; Zemahşerî, 1407, 2/445; Ebüssuûd, t.y., 4/254). Kardeşlerin peygamber olduklarına dair ikinci bir delil olarak, "Ya'kûb ailesine ataları İbrahim ve İshak'a tamamladığı gibi nimetini tamamlayacaktır." (12/Yûsuf/6) âyeti gösterilmektedir. Buradaki ifadede kardeşlerin de Hz. Ya'kûb'un ehlerinden olduğu için peygamber olduklarının işareti olarak kabul edilmiş ve "nimetin tamamlanması" ibaresi nübüvvet olarak yorumlanmıştır (Zeccâc, 1998, 3/92; Mâtürîdî, 2005, 6/209; Semerkandî, t.y., 2/180; Zemahşerî, 1407, 2/445).

Râzî'ye (ö. 606/1210) göre nübüvetsiz hiçbir nimet kâmil değildir, Hz. İbrahim ve Hz. İshak'a verilen de budur. Râzî nimetin nübüvvet diye tefsir edilmesi durumunda, Hz. Yakub'un oğullarının da peygamber olmaları gerektiğini belirtir (Râzî, 1420, 18/421).

İlgili âyetlerden yola çıkarak kardeşlerin peygamber olduklarını ileri sürenler ismet sıfatı gereği o sırada peygamber olmadıkları görüşündedirler (Abdurrezzâk 1999, 2/212-213; Begavî, 1997, 4/218; Taberî, 2000, 13/84-87; İbn Atiyye, 1422, 3/222; Râzî, 1420, 1/421). Kardeşlerin o sırada buluğa ermemiş olduklarını söyleyenler varsa da bu görüş kabul görmemiştir (İbn Atiyye, 1422, 4/218; Râzî, 1420, 18/421). Burada müfessirlerin sahip oldukları ismet anlayışlarının âyetlerin yorumunu etkilediği görülmektedir.

Kardeşlerin, babaya karşı gelme, yalan söyleme, oğlu babadan ayırma ve kardeşi öldürmeye teşebbüs gibi kötü fiillerinin küçük günah mı yoksa büyük günah mı olduğu tartışılmıştır. Bunların yaptıklarının büyük günah olduğunu düşünenler onların daha sonra peygamber olduklarını ya da hiç peygamber olmadıklarını belirtmek durumunda kalmışlardır. Râzî, Eş'arî mezhebine mensup olmakla birlikte kardeşlerin yaptıklarının büyük günah olduğunu ancak bunun nübüvvet öncesinde vukû bulduğunu ifade eder (Râzî, 1420, 18/421). Kurtubî (ö. 671/1273) de peygamberlerin küçük günah işlemeleri konusunda ihtilaf olmakla birlikte büyük günah işlemeyecekleri konusunda icma olduğunu söyleyerek büyük günahları işlemiş olan kardeşlerin bu durumlarının peygamberlikten önce olduğunu belirtir (Kurtubî, 1964, 10/109; ayrıca bk. İbn Kesîr, 1999, 9/127).

Bunlara mukabil, kardeşlerin peygamber olmadıklarını savunanlar da vardır. Bunlardan İbn Hazm (ö. 456/1064) kardeşlerin peygamber olduklarına dair, âyet, sahih hadis, icmâ ve sahabeden de hiçbir rivayet bulunmadığını söyler (İbn Hazm, ty., 4/7-8; ayrıca bk. İbn Kesîr, 1999, 4/372).

İbn Hazm ile aynı görüşü paylaşan İbn Kesîr'in bu yorumu, mensubu olduğu Eş'arî mezhebine atfedilen "Peygamberlerin, ne nübüvvetten önce ne de sonra asla büyük günah işlemeyeceği" (Pezdevî, 2003, s. 172) görüşünün etkisiyle şekillenmiş görünmektedir. Nitekim yukarıdaki yorumunun ardından kardeşlerin işledikleri fiilleri tek tek sıralayarak, bunların büyük günah olduğunu ima eden bir nakilde bulunmaktadır. (İbn Kesîr, 1999, 4/372). Özellikle imamet konusunda Şîa'dan etkilendiği anlaşılan Şevkânî (ö. 1250/1834) de ismet sıfatı gereği kardeşlerin peygamber olamayacakları görüşündedir (Kaya & Okumuş, 2010, 39/25; Şevkânî, 1414, 3/11). İsmet-i enbiya düşüncesinin iyice yerleşmesinden sonra müfessirlerin büyük çoğunluğu kardeşlerin yaptıkları işlerden ötürü peygamber olamayacakları görüşünü savunmaktadırlar (Kâsimî, 1418, 6/248; Reşîd Rızâ, 1990, 12/218; Zühaylî, 1418, 12/206). Tüm bu bilgilerden hareketle, birçok müfessirin söz konusu âyetleri yorumlarken ismet sıfatına ilişkin anlayışlarının belirleyici olduğu görülmektedir.

4.2 Hz. Yûsuf'un Kullandığı رَبِّي /"O Benim Efendimdir" İfadesi

Hz. Yûsuf'un, azizin karısının cinsel talebi karşısında kullandığı "O benim efendimdir." (12/Yusuf/23) sözünden kastının kim olduğu konusunda ihtilaf vardır. İlk dönem müfessirlerine göre bu kişi azizdir (Mukâtil, 1423, 2/327; el-Ferrâ, t.y., 2/40; Semerkandî, t.y., 2/187). Yine Taberî'nin (ö. 310/923) Süddî (ö. 127/745), Mücahid (ö. 103/721) ve İbn Cüreyc (ö. 150/767) kanalıyla yaptığı rivayetlerde de rabb kelimesinden maksat azizdir (Taberî, 2000, 16/32; Mâtürîdî, 2005, 6/225; Zemahşerî, 140, 2/455). Zeccâc (ö. 311/923) ilk anlam olarak söz konusu kelimedenden kastın aziz olduğunu belirttikten sonra anlamın "Şüphesiz Allah benim Rabbimdir. Lütfu ile O beni esirgedi/sıkıntılardan kurtardı, o bakımdan ben O'nun haram kıldığı bir şeyi işleyemem." şeklinde olabileceğini de söyler. Zeccâc'tan sonra müfessirler bu ihtimalden de bahsetmişlerdir (Zeccâc, 1998, 3/101; Sa'lebî, 2002, 5/209; Zemahşerî, 1407, 2/455; Kurtubî, 1964, 9/165). Mâverdî (ö. 450/1058) ve sonrasında bazı müfessirler ilk anlam olarak söz konusu ifadeden kastın Allah olduğunu bildirmişlerdir (Mâverdî, t.y., 3/23; Kuşeyrî, t.y., 2178; İbn Atiyye, 1422, 3/233; Reşîd Rızâ, 1990, 12/228; İbn Âşûr, 1984, 12/251-252; Şa'râvî, 1997, 11/6909).

Son dönem müfessirlerinden söz konusu âyetin anlamının sadece "O benim Rabbimdir, beni kuyudan kurtardı ve güvenli bir şekilde buraya yerleştirdi" şeklinde olduğunu vurgulayanlar vardır (Kutub, t.y.: 4/1981). Mevdûdî (ö. 1979) ise Allah'tan başkasını dikkate alarak günahattan çekinmesi bir peygamberin izzetine yakışmayacağı ve Allah'tan başka biri için "rabbim" kelimesini kullanması hakkında Kur'ân'da tek bir örneğin olmamasını sebep göstererek ifadenin aziz olarak yorumlanmasını kabul etmez (Mevdûdî, 1991, 2/450-451).

Görüldüğü gibi ilk müfessirlerin rabb kelimesinden kastın aziz olduğunu söylemelerinden o dönemlerde ismet-i enbiya düşüncesinin tam oluşmadığını, bundan dolayı da söz konusu âyeti peygamberlerin beşeri yönünü ve toplumsal bağlamı dikkate alarak yorumladıkları anlaşılmaktadır. Zeccâc ile birlikte söz konusu kelimedenden kastın Allah da olabileceğinin dillendirilmeye başlaması ve son kertede sadece Allah olabileceği yorumlarının da artması İsmet-i enbiya konusundaki hassasiyetin zamanla arttığını ve Kur'ân yorumlarını etkilediğini göstermektedir.

4.3 Hz. Yûsuf İçin Kullanılan هَمِّ /Hemme" İfadesi

Hz. Yûsuf gençlik çağına ulaşınca evin hanımı/azizin karısı Hz. Yûsuf'a gönlünü kaptırmış ve ona cinsel tacizlerde bulunmuştur. Her ne kadar ilgili âyetler sadece olayın son kısmı olan cinsel istekten bahsetse de kıssanın genelinden tahriklerin uzun süredir var olduğu anlaşılmaktadır (Kutub, t.y., 4/1980).

H-z. Yûsuf'un teklifleri geri çevirdiği ve zinaya yaklaşmadığı sabit olmakla birlikte, kendisini arzulan kadınla karşı bir ilgi duyup duymadığı müfessirler tarafından tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmanın kaynağı, “وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ” /Kadın onu arzulamıştı, o da kadını arzulamıştı. Eğer Rabbinin burhanını görmemiş olsaydı.” (12/Yûsuf/24) âyetindeki H-z. Yûsuf ve azizin hanımı için ortak olarak kullanılan “هَمَّ /hemme” kelimesidir. Kelimenin yorumundaki bu ihtilafa ismet sıfatının etki ettiği gözlemlenmektedir.

Buradaki h-m-m kökü “azmetmek, karar vermek kastetmek, eritmek, üzme-k” anlamlarına gelir (Ferâhîdî, 1988, 3/357; Ezherî, 2001, 5/248; Zemahşerî, 1998, 2/380). Tefsir ve meâllerde bu kelimeye kök anlamıyla irtibatlı olarak “bir şeyi yapmaya karar vermek, gayret etmek, yeltenmek, arzulamak, istemek, meyletmek” gibi anlamlar verilmiştir. Kelime, hem azizin karısı hem de H-z. Yûsuf için kullanılmıştır. Kelimenin kadın için kullanılışı hakkında ittifak varken H-z. Yûsuf için kullanılışı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Müfessirlerin bu konudaki yorumlarını üçe ayırabiliriz.

Birincisi, H-z. Yûsuf da kadını arzulamış ve bunun için harekete geçmiş ancak Allah'ın “burhan”ını görünce vaz geçmiştir. Bu görüşte olanlara göre levlâ/لَوْلَا'nın cevabının öne geçmesi caiz değildir, cevap mahzuftur. Daha çok ilk dönem müfessirlerine ait olan bu görüşe göre, H-z. Yûsuf da kadının isteğine cevap vermek için fiilî davranışlarda bulunmuştur. Bu konuda müfessirlerin bir kısmı çoğunluğu isrâiliyattan olan ve zikrine lüzum görmediğimiz pek çok rivayete yer vermiştir (Mukâtil, 1423, 2/328-329 Abdurrezzâk, 1419, 2/212-213; Taberî, 2000, 13/84-87; İbn Atiyye, 1402, 234-235; Nisâbûrî, 1430, 12/72-73). Taberî, bir peygamberin nasıl böyle vasıflandırılacağı sorusunu özetle şöyle cevaplandırır: Bir peygamberin bir hata ile imtihan edilmesi, o peygamberin daha sonra o hatasını hatırladığında Allah'ın rahmetine güvenmeyip daima korku üzere olması, Allah'ın nimetlerinin dünyada sınırlı, ahirette ise sınırsız olduğunu bilmesi ve Allah'ın rahmetinden ümit kesmesinler diye günahkârlara örnek olması içindir (Taberî, 2000, 16/38). Sem'ânî (ö. 489/1096) “Mütekaddimûn âlimleri peygamberler hakkında söylenmesi gerekeni daha iyi bilirler.” diyerek ilgili rivayetlere destek vermiştir (Sem'ânî, 1997, 3/21).

Sa'lebî (ö. 427/1035) de kendi dönemine yakın âlimlerin “Bu söylenenler bir peygambere yakışmaz” şeklindeki yorumlarını tenzile şahit olanlardan te'vili alan âlimlerin sözlerine muhalif olduğu için makbul görmez (Sa'lebî, 2002, 5/210). Ayrıca H-z. Yûsuf'un niyetlendiği fiili işlememesi peygamberler için caiz olan küçük günah kabilinden sayılmıştır. Bu görüşte olan ilk dönem müfessirlerin Kur'ân yorumlarında ismet sıfatının etkisi pek görülmemektedir.

İkinci görüşe göre, H-z. Yûsuf'un meyli/arzusu kadınınkinden farklıdır. Kelime her ikisi için ortak olarak kullanılsa da aralarında fark vardır. Kadın için kullanılan “هَمَّ /hemme” istekli, kasıtlı, azimli ve bilinçli bir arzuyu ifade ederken H-z. Yûsuf için fitrî, tabii, bir meyli ifade etmektedir. H-z. Yûsuf'un tavrı ve cevapları da bunu göstermektedir (Ebüssuûd, t.y., 4/266). Bu görüşe göre, şartın cevabı hazfedilmiş ve dolayısıyla H-z. Yûsuf da o kadını arzulamıştır. Ama bu arzulama kadının yaptığı gibi işi fiiliyata dökmeden sadece kalbî bir meyil, fitrî bir arzu şeklindedir (Mâtürîdî, 2005, 6/226; Zemahşerî, 1407, 2/455; Nesefî, 2019, 8/369; Beydâvî, 1418, 3/160; Ebüssuûd, t.y., 4/266; Cessâs, 1996, 4/385; Cevzî, 1422, 2/430-431). Bu durum da kulun sorumluluk alanı dışındadır (Mâtürîdî, 2005, 6/226). İmtihani anlamlı kılan nefsin arzu ve isteklerine birtakım vesilelere sarılarak karşı koymaktır. H-z. Yûsuf Allah'ın ergenlik ve sorumluluk çağına girenleri haramlardan kaçınmakla yükümlü kıldığını düşünmek suretiyle, fitrî olan cinsel arzusunu bastırarak kontrol altına almış ve neticesinde de övgüye mazhar olmuştur (Zemahşerî, 1407, 2/456).

İbn Atiyye (ö. 541/1147), H-z. Yûsuf'un o anda peygamber olduğunu ve ismet sıfatına aykırı olduğu için kadının teklifini bilerek ve isteyerek aklında tutmadığı, yalnızca zihninden anlık olarak geçtiği görüşündedir. (İbn Atiyye, 1402, 3/233). Şevkânî'ye göre de mücerret hemm/nefsî arzu ismete mâni değildir. Peygamberler, ihtiyari ve kasıtlı olarak masiyeti düşünemeyecekleri için bu kelime sadece gayr-i ihtiyarî, fitrî, kalbî bir meyli ifade etmektedir.

Dolayısıyla anlam lügavî manasına hamledilmelidir ([Şevkânî, 1414, 3/21](#)). Benzer görüşleri paylaşan Kâsimî (ö. 1914) ise, Peygamberlerin melekler gibi olmayıp nefsânî duygulara sahip olduklarını, zihinlerinden geçenlerden mesul olmayıp onları yapmaktan masum olduklarını söylemektedir ([Kâsimî, 1418, 6/166-168](#)). Bu görüşte olanlarda ismet prensibinin etkisi kısmî olarak görülmeye başlanmıştır.

Üçüncü görüşe göre ise, peygamberlerde bulunması gereken ismet sıfatı gereği Hz. Yûsuf o kadına asla arzu duymamış, dolayısıyla kendisinden bir kusur, bir günah sadır olmamıştır. Bu görüşü savunanların temel gerekçeleri Allah'ın her daim örnek alınmasını emrettiği peygamberlerin her türlü kusur ve hatadan masum olmaları gereğidir. Buna göre iki durum ortaya çıkmaktadır:

Birinci görüşe göre, levlâ/لولا'nın cevabı mahzuftur ve henn kelimesine dövme, kendini savunma, kaçma, zevcesi olarak düşünme, kocasının karşısına çıkarma gibi anlamlar verilmiştir ([Tüsterî, 1423, 81](#); [Taberî, 2000, 16/38](#); [Sa'lebî, 2002, 5/211](#); [Mâtürîdî, 2005, 6/226](#); [Reşîd Rızâ, 1990, 12/231](#)). Ebû Hafs en-Nesefî (ö. 537/1142) ise, Hz. Yûsuf'un kadını öldürmeye ve dövmeye teşebbüs ettiğini ancak burhanı görünce de bunun haram olduğunu anlayıp vaz geçtiğini belirtir ([Nesefî, 2019, 8/369](#)).

Kelimeye yüklenen bu farklı anlamlar pek çok müfessir tarafından kabul görmemiştir. Ayrıca âyetteki şart cümlesi delil getirilerek bu anlamları vermenin mümkün olamayacağı belirtilmiştir ([Mâtürîdî, 2005, 6/226](#)). Bu itiraza, kadınla mücadele esnasında gömleğin önden yırtılma tehlikesi nedeniyle bu fiillerden vazgeçtiği ya da onu öldürmeye yeltendiğinde haram olduğunu hatırlaması sebebiyle bu eylemden geri durduğu şeklinde cevaplar verilmiştir ([Mâtürîdî, 2005, 6/226](#)). Bu görüşte olanlar selefin aktardıklarını ismetle bağdaştıramadıkları için söz konusu kelimenin lafzi anlamına sığınmaktadırlar. Bu yorumlarda açıkça ismet prensibinin etkisini görmekteyiz.

İkinci görüşe göre, levlâ (لولا) edatının cevabı öne alınmış olup âyetin anlamı, "Eğer Allah'ın burhanını görmemiş olsaydı, Yûsuf da onu arzulayacaktı" şeklinde yorumlanmıştır ([Zeccâc, 1998, 3/101](#)). Buna göre, Hz. Yûsuf ne fiilî ne de zihnî hiçbir kusur işlememiştir. Bu görüşe göre "هم /hemme" kelimesi her ikisi için de aynı anlamda kullanılmıştır. Böylece henn kelimesine farklı anlamlar yüklemeye gerek kalmamıştır. Zaten âyette bu anlamları vermemizi gerektirecek bir işaret de yoktur. Özellikle Râzî ve İbn Kesîr'in tesiriyle sonraki âlimlerde bu görüş ağırlık kazanmıştır ([Reşîd Rızâ, 1990, 12/231](#); [İbn Âşûr, 1984, 12/253-254](#)).

4.4 Zamirin Âidiyeti

Yûsuf sûresinin 52 ve 53. âyetlerindeki zamirlerin aidiyeti konusunda müfessirler ihtilafa düşmüşlerdir.

ذَٰلِكَ لِيَعْلَمَ أَنِّي لَمْ أَخْنُهِ بِالْغَيْبِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ

وَمَا أُبَرِّئُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ

"Bu, azizin yokluğunda ona hainlik etmediğimi ve Allah'ın hainlerin hilesini başarıya ulaştırmayacağını (herkesin) bilmesi içindir. Ben nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder; Rabbimin acıyıp koruması başka. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir." (12/Yûsuf 52-53).

Bu ihtilafta siyakin, anlamın ve anlatılan olaydaki durumun etkisi olmakla birlikte asıl etkenin ismet anlayışı olduğu görülmektedir. İlk müfessirlerden Mucâhid, Katâde (ö. 117/735), Dahhâk (ö. 105/723), İbn İshak (ö. 151/768) ve Süddî bu sözlerin Hz. Yûsuf'a ait olduğu görüşündedirler ([Taberî, 200, 16/140](#); [İbn Ebî Hâtim, 1419, 7/2158](#)). Sonraki müfessirlerden Mukâtil (ö. 150/767) ([Mukâtil, 1423, 2/339-340](#)), Ferrâ (ö. 207/822) ([Ferrâ, t.y., 2/47-48](#)), Abdurrezzak (ö. 211/826-27) ([Abdurrezzâk, 1419, 2/217](#)), Taberî ([Taberî, 2000, 16/140](#)), Zeccâc ([Zeccâc, 1998, 3/115](#)), İbn Ebi Hâtim (ö. 327/938) ([İbn Ebî Hâtim, 141, 7/2158](#)),

Mâtürîdî ([Mâtürîdî, 2005, 6/252-253](#)) ve Semerkandî (ö. 373/983) ([Semerkandî, t.y., 2/197](#)) de aynı görüştedirler.

Ferrâ ve Taberî'ye göre Yûsuf'un sözü kadının sözüne bitişmiş, sanki tek bir söz gibi olmuştur. Onlara göre bunun delili, "Sebe Melikesinin "Krallar bir ülkeye girdiler mi, oranın altını üstüne getirirler ve halkının ulularını aşağılanmış duruma düşürürler. Bunlar da öyle yapacaklardır." (27/Neml/34) âyetidir. Buradaki ikinci cümle, melikenin sözü olmadığı hâlde onun sözüne bitişmiştir. Bu durumun, Kur'ân'da başka örnekleri de vardır ([Ferrâ, t.y., 2/47](#)). Taberî, devamındaki sözün/âyetin de Cebrail ya da bir meleğin "kadın seni arzuladığında senin durumun neydi?" sorusuna cevap olarak geldiğini ve "Kendimi hatadan ve zelleden temize çıkarmıyorum. Nefis kötülüğü pompalar, Allah'ın rahmet ettikleri de bundan kurtulur." anlamında olduğunu belirtir ([Taberî, 2000, 16/142](#)).

Mâtürîdî'ye göre ise Hz. Yûsuf'un bu sözü, kadının مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا "Senin ailene kötülük etmek isteyeninin cezası, zindana atılmaktan veya elem verici bir işkenceden başka ne olabilir!" (12/Yûsuf/25) sözüne cevap ya da هِيَ رَاوَدْتَنِي عَنْ نَفْسِي "Asıl kendisi benimle birlikte olmak istedi." (12/Yûsuf/26) sözünü tasdikler. Diğer sözde de Hz. Yûsuf nefsin tabiatını söylemektedir ([Mâtürîdî, 2005, 6/252-254](#)).

İlk defa Nehhâs (ö. 338/950) sözün kadına ait olduğunu "yokluğunda onu kötü bir şekilde anmadım." yorumuyla ifade eder. Sözün Hz. Yûsuf'a ait olduğunu da zayıf bir görüş olarak verir ([Nehhâs, 1421, 2/205](#)). Mâverî'nin de bu iki ihtimali zikretmesinden ([Mâverî, t.y., 3/47](#)) sonra sözün kadına ait olduğu görüşüne pek çok müfessir tarafından yer verilmiştir ([Sem'ânî, 1997, 3/38](#); [Zemahşerî, 1407, 2/482](#)). İbn Atiyye, ([İbn Atiyye, 1402,3/253-254](#); [Râzî, 1420, 18/468](#)). Mâverî söz konusu ikinci sözün üçüncü bir ihtimal olarak azîzin sözü olabileceğinden bahseder. Bu durumda anlam, "Yûsuf'a olan sû-i zannımdan dolayı kendimi temize çıkarmıyorum." şeklinde olur ([Mâverî, t.y., 3/47-48](#)). Sem'ânî'ye göre bir söz arasına itiraz sözünün girmesi Arap lisanında vardır ve bunu da Hz. Yûsuf söylemiştir ([Sem'ânî, 1997, 3/39](#)). Zemahşerî Yûsuf'un sözü olduğuna mananın kâfi olduğunu belirtirken kadının sözü olduğunu da zayıf bir görüş olarak nakleder ([Zemahşerî, 1407, 2/481-482](#)).

Râzî, karine varsa bir söz arasına başka bir sözün girebileceğini ifade ederek sözün Hz. Yûsuf'a ait olabileceğini ancak diyalogdaki zaman ve mekân farkından dolayı problemliliğini belirtir. Olay esnasında Hz. Yûsuf hapiste olduğu için kadının sözü olmasını muhtemel gören Râzî ikinci sözdeki مَا/مَا -illâ/لا kalıbını kullanarak ancak nefisine hâkim olan bir kişinin söz söyleyebileceğini, bunun da kadına yakışmadığını ifade eder. Râzî, daha sonra ikisindeki müşkili açıklamakla birlikte hangisinin daha evla olduğu sorusunu cevapsız bırakır ([Râzî, 1420, 18/468-470](#)).

İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ve ardından öğrencisi İbn Kayyîm (ö. 751/1350)'dan sonra sözün kesin dille kadına ait olduğu ifade edilmeye başlanmıştır. Gerekçe ise Hz. Yûsuf'un o esnada hapiste olması, siyaktan ve zahirden anlaşılanın da bu yönde olmasıdır. Ayrıca sözün Hz. Yûsuf'a aidiyetine dair de hiçbir delil yoktur. Bu durumda anlam "Gıyabında Yûsuf'a ihanet etmedim." yani hapiste iken aleyhinde söz söylemedim ([İbn Teymiyye, 1984, 2/273](#); [İbn Teymiyye, 1995, 10/298-299](#); [İbn Kayyîm, 1410, 331-332](#)) şeklindedir.

Ebû Hayyân'a (ö. 745/1344) göre azizin karısının sözü olduğu açıktır. Sözün Hz. Yûsuf'a ait olduğu görüşü zorlamadır, delili de yoktur. Sözde takdim tehir olduğu veya kadının sözünün bitip yeni bir başlangıç yapıldığı görüşleri ise zayıftır ([Semerkandî, t.y., 2/178](#); [Ebû Hayyân, 1420, 6/289](#)).

İbn Kesîr'e göre de aynı gerekçelerle söz kadınındır. İlgili âyetleri de "Kocam bilsin ki ben Yûsuf'la ilişki kurmak istedim, ama o kaçındı dolayısıyla ben temizim, aramızda bir şey olmadı yani ona hıyanet etmiş değilim. Kendimi de bu konuda temize çıkarmıyorum zira Allah'ın korudukları dışındakilerin nefsi daima kötülüğe meyyaldır." şeklinde yorumlamıştır (İbn Kesîr, 1999, 4/394-395). Sözlerin Hz. Yûsuf'a ait olduğunu söyleyenlerden bir diğeri de İbn Teymiyye

ile aynı görüşleri paylaşan Reşid Rıza'dır (ö. 1935). Ona göre zorlama yapmadan Kur'an'dan anlaşılan budur, ancak cumhur anlatılan hikâyelerin ve rivayetlerin etkisinde kalmıştır. Elmalılı (ö. 1942), Seyyid Kutub (ö. 1966), İbn Âşûr (ö. 1973) ve Zühaylî (ö. 2015) de benzer görüşleri paylaşmaktadırlar (Kutub, t.y., 4/2004; İbn Âşûr, 1404, 12/292; Zühaylî, 1418, 12/284; Elmalılı, 2022, 3/655).

Yukarıdaki farklı görüşler değerlendirildiğinde sözlerin kadına ait olamayacağı daha ağırlık kazanmaktadır. Zira ihanet ettiğini itiraf ettiği hâlde ihanet etmediğini, işi fiiliyata döktüğü hâlde nefs-i emmâreden bahsetmesi ve kendisini bir nasihatçi olarak sunması gibi nedenler bunu işaret etmektedir (Çelik, 2004: 5-8). Söz konusu sözlerin kadına aidiyetiyle ilgili görüşlerin daha çok Hz. Yûsuf'u olumsuz sözlerden koruma amaçlı olarak sonradan yaygınlık kazandığı anlaşılmaktadır.

4.5 Hırsızlık Suçlaması/Sirkat

Kardeşlerin hırsızlıkla suçlanmaları ve bu emri kimin verdiği konusu müfessirler arasında ihtilafıdır.

فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَّازِهِمْ جَعَلَ السَّقَايَةَ فِي رَحْلِ أَخِيهِ ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ أَيُّهَا الْعَيْرُ إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ

“(Yusuf) onların yükünü hazırladığı zaman maşrabayı kardeşinin yükü içine koydu! (Kafile hareket ettikten) sonra bir tellal: Ey kafil! Siz hırsızsiniz! diye seslendi.” (12/Yûsuf/70).

Kardeşleri şoka uğratan ve onları kendi metotlarıyla terbiye eden hırsızlık ithamı (Nevfel, 1999: 192) ve bu emri Hz. Yûsuf'un verip vermediği meselesi Mâtürîdî'ye kadar mevzu olmamıştır. Ona göre Hz. Yûsuf'un, kardeşlerinin hırsız olmadıklarını bilmesi ve sözün de yalan olması hasebiyle bunu emretme ihtimali yoktur; sözü, münadi kendiliğinden söylemiştir. Mâtürîdî, ayrıca ancak istifham ya da takrir olarak düşünülmesi hâlinde Hz. Yûsuf'un emretmiş olabileceğini belirtir (Mâtürîdî, 2005, 6/266-267).

Cessâs'a (ö. 370/981) göre Hz. Yûsuf bazı adamlarına tasın konmasını emretmiştir. Bundan haberi olmayan taslardan sorumlu görevli, tası kaybettiklerini, kimin aldığını bilmediklerini ve ardından da zannı galip ile hırsızların onlar olabileceğini söylemiştir. Bu yüzden de bu ifadenin yalan sayılması mümkün değildir (Cessâs, 1996, 4/390).

Mâverdî “Suçsuz oldukları hâlde kardeşlerinin hırsız diye nitelenmelerine sebep olacağı için su tasını onların eşyalarının içine koyulmasını Hz. Yûsuf'un emretmesi nasıl caiz görülür” sorusunu dört şekilde cevaplandırmıştır: Bunlardan birincisi, hırsızlık suçlaması masiyettir, ama bunu Hz. Yûsuf emretmemiş, tahılları ölçen kişi yapmıştır. İkincisi, münadi, Hz. Yûsuf'un yaptığından haberdar olmadığı için çalma fiilini onların gerçekleştirdiğini zannetmiştir. Üçüncüsü ise, münadiye Hz. Yûsuf emretmiştir. Bununla kastı, kardeşlerinin kendisini babalarından çalmalarıdır. Dördüncüsü ise, bu Hz. Yûsuf'un hatasıdır, Allah da onu kardeşlerinin “O çalmışsa ...” (12/Yûsuf/77) sözüyle cezalandırmıştır (Mâverdî, t.y., 3/61-62).

Kuşeyrî (ö. 465/1072) Hz. Yûsuf önceden kardeşine haber verdiği için bu kötü fiilin ona nispet edilmesinin bir problem oluşturmayacağı görüşündedir (Kuşeyrî, t.y., 2/196). “Siz hırsızsiniz” sözündeki en isabetli yorumun “Onu babasından çaldınız” şeklinde olduğunu belirten Sem'ânî ise, bu âyetten Hz. Yûsuf'a bir kusur isnat edilemeyeceği görüşündedir (Sem'ânî, 1997, 3/49).

Neticede pek çok müfessir tarafından “Siz hırsızsiniz” ithamı Hz. Yûsuf'a kusur isnat etmemek için ya onun haberi olmaksızın yapılmış veya “içinizde hırsız var” yahut da “Yûsuf'u babasından çaldınız” şeklinde yorumlanmıştır (Begavî, 1997, 2/504; Neseî, 2019, 8/486; Zemahşerî, 1407, 2/492; Cevzî, 1422, 2/457; Râzî, 1986, 18/486-487; Kurtubî, 1964, 9/230-231; Hâzin, 1979, 2/543; Ebû Hayyân, 1420, 6/303; Ebüssuûd, t.y., 4/294; Zühaylî, 1418, 13/34; Sâbûnî, 1981, 2/56). İsmet-i enbiya düşüncesinin bu âyetlerin tefsirinde de etkili olduğu müfessirlerin yaptığı yorumlarda ve gerekçelendirmelerde görülmektedir.

5. Sonuç

Bu çalışmada Hz. Yûsuf'un hata ve kusur sayılabilecek ifade ve davranışlarının ismet sıfatı mihverinde müfessirler tarafından nasıl ele alındığı incelenmiştir. Peygamberler insanlar arasından seçilmiş ve ilâhî terbiye ile yetiştirilmiş üstün niteliklere sahip elçilerdir. Dolayısıyla vahyin tebliği konusunda yanılarak da olsa hata etmeleri söz konusu değildir. Ayrıca insanlara örnek ve önder olarak gönderilmeleri hasebiyle peygamberler bütün mezheplerin ittifakıyla yüz kızartıcı fiillerden, küfür ve şirke düşmekten de masumdurlar. Onların bu vazifelerine halel getirecek fiil ve davranışlardan korunmuş olmaları tabii bir durumdur. Ancak diğer insanlar gibi beşerî/fitrî duygularla bezenmiş olmalarından ötürü bazı hatalar işlemeleri Kur'ân'ın da işaretiyle imkân dâhilindedir. Onların bu durumları nefsanî ve şehvî duygulardan arındırılmış melekler gibi olmadıkları için örnek alınabilmeleri açısından da mühimdir.

Peygamberlerin iradeli olarak hatalarından ve yanlış tercihlerinden bahseden âyetlerin akabinde ilâhî ikaz, pişmanlık, tevbe ve Allah'ın affı gelmektedir. Çalışmada da görüldüğü gibi beşerî duyguların etkisiyle gayr-i ihtiyari yapılan işlerde kınama, ikaz, ceza, tevbe ve af gibi ifadeler geçmemektedir.

İlk dönem diyebileceğimiz müfessirler, peygamberlerle ilgili çoğunluğu israiliyyat olan rivayetler konusunda hassas davranmamışlardır. Henüz ismet kavramı olgunlaşmamış olmalı ki bu zâviyeden de ilgili âyetlere bakmamışlar ve ulaştıkları rivayetlerin çoğunu bilgi malzemesi olarak kullanmışlardır.

Daha sonraki dönemde siyasî, ictimâî olayların ve kültürlerin olgunlaştırdığı itikadî mezheplerin de etkisiyle iyice pekişen ismet kavramı müfessirlerin yorumları üzerinde etkili olmaya başlamıştır. İlgili âyetlere bu zâviyeden bakan bir müfessirin yorumu “her farklı yorumu aktarma” geleneği sayesinde yaygınlık kazanmıştır. Girişte de özetlendiği gibi, itikadî mezheplerin ismet-i enbiya anlayışları farklılık arz etmektedir. Müfessirler arasında da ismet prensibine yaklaşım konusunda daha rahat olanlara mukabil Râzî, İbn Kayyîm, İbn Teymiye ve İbn Kesîr gibi çok hassas olanlar da vardır. Son dönem ve günümüz müfessirlerinin çoğunluğu da bu hassasiyeti devam ettirmektedirler.

Hz. Yûsuf ve peygamber olup olmadıkları tartışılan kardeşleriyle ilgili âyetlerin yorumlarında da ismet-i enbiya kavramının etkisini görmek mümkündür. Kardeşleri peygamber olarak kabul edenlerin ilgili âyetlere getirdikleri yorumlar ile yaptıkları hatalardan ötürü peygamber olamayacaklarını savunanların yorumları büyük farklılık arz etmektedir.

Hz. Yûsuf ile ilgili kavramları sahip olunan ismet anlayışına bağlı olarak bazı müfessirler literal anlam çerçevesinde değerlendirirken bazıları farklı yorumlar getirmek durumunda kalmışlardır. Zamirlerle ifade edilip Hz. Yûsuf'a mı kadına mı ait olduğu tartışılan ifadelerde de aynı durum söz konusudur. Son olarak ele aldığımız hırsızlık suçlaması ile ilgili de aynı sâikle delilsiz ve dayanaksız birbirinden farklı yorumların yapıldığı görülmektedir.

Netice olarak, peygamberlerin fiil ve davranışlarıyla ilgili âyetlerin nübüvvete halel getirecek şekilde yorumlanması da onların beşerî vasıflardan arındırılıp melekleştirilerek yorumlanması da isabetli görünmemektedir. Peygamberlerin insanlar tarafından örnek alınabilmeleri açısından da bu iki yorum tarzının uygun olmadığı aşîkârdır.

Kaynakça

Abdurrezzâk b. H. (1419). *Tefsîru Abdurrezzâk*. Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.

Altuntaş, M. & Şahin, M. (2009) *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Bağdadî, E. M. (1977). *el-Fark beyne'l-firâk*. Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde.

Bağdadî, Ş. M. (1413). *en-Nüketü'l-i'tikadiyye*. Dâru'l-Müfid.

- Bân, H. F. (2012). Cemâliyyetü'l-kıssatî'l-Kur'âniyye (Kıssatü seyyidinâ Yûsuf enmûzecen). *Câmiatü Bağdat Mecelletü Külliyyeti'l-Âdâb*, (101), 335-354.
- Bayram, A. (2008). Kur'an-ı Kerim'e göre peygamberlerin ismeti. (Yök Tez Merkezi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Begavî, E. M. (1997). *Meâlimü't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân*. Dâru Taybe.
- Beydâvî, E. S. (1418). *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî.
- Buhârî, E. A. (1422). *el-Câmi'u's-sahîh. Dâru Tavki'n-Necât*. "Salâh", 28.
- Bulut, M. (2001). "İsmet", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. C.23, ss.134-136.
- Cessâs, E. B. (1996). *Ahkâmü'l-Kur'ân*. Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî.
- Cevherî, E. N. (1987). *Tâcü'l-lüga ve sıhâhü'l- Arabiyye*. Dâru'l-İlmi'l-Melayîn.
- Cevzî, C. E. (1422). *Zâdü'l-mesîr*. Dâru'l-Kütübi'l-'Arabî.
- Çelik, M. (2004). Yûsuf suresi 50-51. âyetlerindeki zamirlerin âidiyeti meselesi. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(2), 1-10.
- Çınar, B. (2022). Mu'tezile'de peygamberlerin masumiyeti teorisi. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(1), 137-167.
- Deccânî, D. (1994). *Yûsuf fî'l-Kur'âni'l-Kerîm ve't-Tevrât*. Dâru't-Tekrîb.
- Ebû Hayyan, M. (1420). *el-Bahru'l-muhîr*. Dâru'l-Fikr.
- Ebüssuûd, M. (t.y.). İrşâdu'l-'akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-kerîm. Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî.
- Elmalılı, M. H. (2022). *Hak dini Kur'an dil*. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Ezherî, E. M. (2001). *Tehzîbü'l-luga*. Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî.
- Ferâhîdî, H. (1998) *Kitâbu'l-'ayn*. Mektebetü'l-Hilâl.
- Ferrâ, E. Z. (t.y.) *Meâni'l-Kur'ân*. Dâru'l-Misriyye.
- Fîrûzâbâdî, M. M. (2005). *Kâmûsu'l-muhîr*. Müessesetü'r-Risâle.
- Gün, F. (2021). İmâm Mâtürîdî'de peygamberlerin ismeti. *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(48), 79-98.
- Hanay, N. & Furkani, M. (2016). Sadruşşeria'da te'vilin kodları -Yûsuf kıssası örneği-. *Usûl İslâm Araştırmaları*, (26), Aralık, 211-240.
- Hâzin, A. M. (1979). *Lübâbü't-te'vîl fî me'âni't-tenzîl*. Dâru'l-Fikr.
- İbn Âşûr, M. T. (1984). *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. ed-Dâru't-Tûnisiyye Li'n-Neşr.
- İbn Atiyye, E. M. (1422). *el-Muharreru'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-'azîz*. Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye.
- İbn Ebî Hâtim, E. M. (1419). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*. Mektebetü Nezzâr.
- İbn Hazm, E. M. (t.y.). *el-Fasl fî'l-milel ve'l-ehvâ'i ve'n-nihal*. Mektebetü'l-Hancî.
- İbn Kayyîm, E. A. (1410). *et-Tefsîru'l-kayyim*. Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl.
- İbn Kesîr, E. İ. (1999). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*. Dâru Tayyibe.
- İbn Manzûr, E. M. (1414). *Lisânü'l-Arab*. Dâru Sâdır.
- İbn Teymiyye, T. A. (1984). *Dekâiku't-efsîr*. Müessesetü Ulumi'l-Kur'ân.
- (1995). *Mecmû'ul- fetâvâ*. Mücemmeu'l-Melik Fahd.

- Kâdî, A. Ş. (1996). *Şerhu'l-usuli'l-hamse*. Mektebet-ü Vehbe.
- Kâsimî, M. C. (1418). *Mehâsinü't-te'vîl*. Dâru'l- Kütübi'l-İlmiyye.
- Kaya, E. S. & Okumuş, N. (2010). “Şevkânî”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 39.
- Kitab-ı Mukaddes. (2003). Kitabı Mukaddes Şirketi.
- Kummî, Ş. S. (1993). *el-İ'tikâdât fî dîni'l-imâmiyye*. Daru'l-Müfîd.
- Kurt, Y. (2019). *Kur'an ve Tevrat'ta Hz. Yusuf*. Üniversite Yayınları.
- Kurtubî, M. A. (1964). *el-Câmi'li-ahkâmî'l-Kur'ân*. Dâru'l-kütübi'l-Misriyye.
- Kuşeyrî, Z. A. (t.y.). *Letâifu'l-işârât*. el-Heyetü'l-Misriyye.
- Kutub, S. (t.y.). *Fî Zilâli'l-Kur'ân*. Dârü's-Şurûk.
- Mâtürîdî, M. M. (2005). *Te'vîlâtü ehli's-sünne*. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Mâverdî, E. A. (t.y.). *en-Nüket ve'l-'uyûn*. Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye.
- Mevdûdî, E. (1991). *Tefhîmu'l-Kur'ân*. (çev. Muhammed Han Kayanî vd.). İnsan Yayınları.
- Mukâtil, b. S. (1423). *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. Dâru İhyâi't-Türâs.
- Nehhâs, E. A. (1421). *İrâbu'l-Kur'ân*. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Nesefî, N. Ö. (2019). *et-Teysîr fi't-tefsîr*. Dâru'l-Lubâb.
- Nevfel, A. (1999). *Sûret'ü Yûsuf*. Dârü'l-Furkân.
- Nisâbü'rî, H. A. (1430). *et-Tefsîru'l-besît, İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî*.
- Öztürk, M. (2012). *Tefsirde ehl-i sünnet ve şia polemikleri*. Ankara Okulu.
- Pezdevî, S. M. (2003). *Usûli'd-Dîn*. Mektebetü'l-Ezheriye.
- Polater, K. (2007). Kur'ân ve Kitâb-ı mukaddes'e göre Yûsuf kıssası. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 7(3), 9-50.
- Râgıb, H. İ. (1998). *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kalem.
- Râzî, F. (1986). *İsmetü'l-enbiyâ*. Mektebetü'l-Hancî.
- (1420). *Mefâtîhu'l-gayb*. Dârü İhyâi't-Turâssi'l-'Arabî.
- Râzî, A. (1988). *Muhtâru's-sihâh*. Müessesetü'r-Risâle.
- Reşîd Rızâ, (1990). *Tefsîru'l-Menâr*. el-Heyetü'l-Misriyyetü'l-Âmme.
- Sa'lebî, A. (2002). *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*. Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- Sâbûnî, M. A. (1981). *Safvetu't-tefâsîr*. Dârü'l-Kur'âni'l-Kerîm.
- Sâbûnî, N. (1979). *Mâtürîdiyye Akaidi*. (trc. Bekir Topaloğlu). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Sem'ânî, M. (1997). *Tefsîru'l-Kur'ân*. Dâru'l-Vatan.
- Semerkindî, E. N. (t.y.). *Bahru'l-'ulûm*. Dârü'l-Fikr.
- Sinanoğlu, M. (200). Kelamcıların ismet anlayışının Kur'an açısından değerlendirilmesi. *Dini Araştırmalar*, 3(8), Eylül-Aralık, 163-188.
- Sürücü, İ. (2016). Yûsuf sûresinde aile psikolojisi. *Journal of International Social Research*, 9(46), 966-980.
- Şa'râvî, M. M. (1997). *Tefsîru's-Şa'râvî-el-Havâtir*. Metâbi'u Ehbâri'l-Yevm.

- Şahin, N. (2006). Peygamberlik ve ismet sıfatı (Yök Tez Merkezi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şevkânî, M. (1414). *Fethu'l-kadîr*. Dâru İbn Kesîr.
- Şeyh Müfid. (1413). *Tashih-u i'tikadâtî'l-imamiyye*.
- Taberî, E. M. (2000). *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. Müessesetü'r-Risâle.
- Teftâzânî, S. (2014). *Dâru lhyâi't-Türâsi'l-Arabiyyi*.
- Teke, C. (2018). Yûsuf sûresi bağlamında toplumsal cinsiyet kavramı. *Journal of Analytic Divinity*, 2(1), 27-53.
- Türcan, G. (2003). Peygamberlerin ismeti meselesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (11), Haziran, 91-123.
- Türcan, G. (2023). Vâsıl b. Atâ'da sıfatların nefyi problemi -Şehristânî'nin el-milel ve'n-nihal'i bağlamında bir değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (47), 303-321. <https://doi.org/10.61904/sbe.1387119>
- Tüsterî, S. (1423). *Tefsîru't-Tüsterî*. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Ünverdi, V. (2015). Mu'tezile'de peygamberlerin ismeti. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 15(1), 79-107.
- Vural, F. (2001). Yûsuf sûresi bağlamında kıskançlık ve haset duygularına psikolojik bir yaklaşım. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(2), 127-152.
- Zeccâc, İ. (1988). *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbuhu*. Âlemü'l-Kütüb.
- Zemahşerî, M. (1407). *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidî't-tenzîl*. Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî.
- (1998). *Esâsu'l-belâga*. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Zühaylî, V. (1418). *et-Tefsîru'l-münîr*. Dârü'l-Fikri'l-Muâsır.